

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Збірник наукових праць
**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ**

**СЕРІЯ:
*ПСИХОЛОГІЯ***

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований У 1996 р.

Рівне -2004

ББК 74.20

0-59

УДК:37:371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. - 250 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості .

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор :

Хом'як Іван Миколайович - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бех Іван Дмитрович - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна - доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна - доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович - доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович - доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович - кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 28.10.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 - 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966—7281—07—8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

imposes a deep reflection on their perception of the world, communication and behaviour, on their attitude each other and to representatives of other social groups.

So, the person all life happens is limited in the aspiration to self-expression as a result of that pressure which he tests on the part of a society since the very first days and which demands from him moral behaviour in the frameworks established by these society. The majority of people rather easily adapts to these requirements and lives without serious crises, resorting in the intense moments to various socially authorized "safety valves". Someone, however, appears unable to resist to stressful situations of a life or because of special sensitivity of the nature or because it was not developed appropriate stability in the childhood of this person. Such people are doomed to become "others" among another people.

УДК [159.928.22:37.032]:165.242.1

М.Ф. Смалько

ФОРМУВАННЯ Я – КОНЦЕПЦІЇ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР САМОУСВІДОМЛЕННЯ ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Особистість як активний суб'єкт власної психіки, здібна до самоактуалізації та удосконалення своєї обдарованості. У статті висвітлена проблема співвідношення формування Я – концепції та обдарованості особистості в музичній діяльності; в тому числі впливу системи самооцінок на можливість самоусвідомлення та більш повної реалізації всієї структури обдарованості особистості.

Ключові слова: суб'єкт психіки, Я-концепція, самооцінка, музична обдарованість.

Постановка проблеми

Важливою проблемою оновленої української психології є більш глибоке осмислення ролі і місця людської особистості. Розуміння людини як суб'єкта психіки, робить доцільним переорієнтацію напрямків у дослідженнях педагогічної психології, де пріоритетними стають „не формування і передача певної суми знань та навичок, не закономірності та механізми навчання і виховання, а принципи і методи створення оптимальних умов, які б дали змогу конкретній дитині, з її індивідуальним досвідом і неповторною траєкторією розвитку максимально використати свій суб'єктний потенціал для цілей самотворення ”. [5.с.43].

Одною з актуальних проблем, що потребує поглибленого вивчення саме на засадах суб'єктного підходу є проблема обдарованості.

Метою нашого дослідження стало визначення місця і ролі особистості, зокрема її центрального утворення – Я-концепції, в розумінні музичної обдарованості.

Дослідники відзначають широку різноманітність у визначеннях та аспектах вивчення обдарованості. Так, Л.В Шавініна виділяє, як основні, такі напрямки досліджень обдарованості: психометричний (Ф.Гальтон, А.Біне, М.Гермен), креативний (Ф.Беррон, Д.Гілфорд, Е.Торренс, С.Медник), особистісний (Н.С.Лейтес, Д.Б.Богоявленська), інструментальний (Дж.Стенли, Дж.Рензуллі, Д.Хопкінс), діяльнісний (Б.М.Теплов, С.Л.Рубінштейн, В.Д.Шаріков, А.М.Матюшкін), суб'єктний (М.А.Холодна, В.Н.Дружинін, Р.А.Семенова). О.В.Зазимко додає ще декілька важливих напрямків: гуманістичний (А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франка) та системний (І.А. Пономарев, Б.М. Ломов, В.О. Моляко). [2.с.161].

Незважаючи на достатню розгалуженість напрямків дослідження різних видів обдарованості, у вивченні музичної обдарованості склалися певні традиції.

Перші наукові відомості про музичну обдарованість знаходимо у Ф.Гальтона (“Спадковість таланту. Закони та наслідки”, 1875 року). В цій праці є дані про критерії музичної обдарованості, вікові та спадкові особливості прояву музичного таланту. Пізніше, у 1896 році, з'явилося дослідження музично-слухових можливостей людини Г.Гельмгольца „Учення про слухові відчуття як фізіологічну основу теорії музики.” Саме цю роботу більшість дослідників музичної психології вважає важливим кроком у започаткуванні окремого напрямку вивчення музичної обдарованості, увага якого зосереджується на музичних здібностях та музикальності, тобто на самому суттєвому, що вирізняє музичну обдарованість від будь-якої іншої. Ці дві роботи можна вважати умовним поділом досліджень музичної обдарованості на специфічно музикальний напрямок і той, що об'єднує всі інші аспекти: творчий, особистісний, системний, суб'єктний тощо.

Зазначимо, що більш як столітня історія вивчення „спеціального” в музичній обдарованості, являє собою достатньо змістовний матеріал. Що стосується інших сторін обдарованості музиканта, то хоча більшість дослідників, які вивчали обдарованість видатних особистостей, часто звертались до біографічних, генеалогічних, творчих матеріалів відомих музикантів, в психології обдарованості до цих пір немає ґрунтовних, систематизованих концепцій особистості музиканта (Л.Л.Бочкар'єв, Ю.А.Цагареллі, Г.С.Тарасов та ін).

Б.М. Теплов, досліджуючи музичну обдарованість, зазначає, що „обдарованість ніяк не вичерпується тільки музичними у суттєвому сенсі властивостями. Вона завжди виявляється незрівнянно більш широкою” [12.с.43]. Аналізуючи особливості обдарованості цілого ряду видатних композиторів, автор вказує на важливість особистісних проявів для досягнення успіху в діяльності [12.с.46-53].

Н. Слонімський звертає увагу на те, „ що лише 10% „чудо-дітей” стають видатними музикантами” [4.с.295; 14.с.33]. Тобто, незважаючи навіть на блискучі музичні здібності, 90 % з тих, хто успішно займалися музикою в дитинстві, не змогли зберегти і розвинути свою обдарованість. Такий великий відсоток відсіву підкреслює важливість досліджень обдарованості за межами лише спеціальних здібностей.

Проблему формування особистості музиканта розвивають Г.С.Тарасов та А.І.Муха. Вони пропонують підходити до аналізу спеціальних, творчих здібностей та пізнавальних процесів в музичній діяльності „через призму особистості” [9.с.58].

Аналізуючи сучасну літературу по проблемах психології обдарованості, музичної в тому числі, можна відмітити: 1.Недивлячись на велике розмаїття понять і підходів у дослідженнях обдарованості, *узагальнені* визначення в 70-90 х роках ХХ століття часто формулюються з позицій діяльнісного аспекту. Наприклад, обдарованість „як підвищений рівень розвитку однієї або кількох здібностей людини, на основі яких з’являються можливість досягати високих результатів у соціально значущих видах діяльності” (Психолого-дидактична система ”Обдаровані діти: виявлення-навчання-розвиток”. Росія, Психологічний інститут РАО, 1998, автори В. Панов, Н. Лейтес, А. Матюшкін, Ю.Бабаєва), або запропонований комітетом по справах освіти США узагальнений варіант визначення обдарованості: „Видатні здібності, потенційні можливості у досягненні високих результатів та вже продемонстровані досягнення в одній або більше галузях ” [10.с.15].

2.Активний розвиток психології у сфері досліджень обдарованості виявив нову тенденцію у розумінні цього явища, коли обдарованість постає як „виявив конкретного самобуття, своєрідний аналог системи координат життєвого простору „Я”, конкретно - діяльнісний відбиток структури внутрішнього світу особистості” [5.с.333].

Такими є трактування обдарованості М.А.Холодної, Р.О.Семенової – Пономарьової, а в сфері музичної обдарованості С.І.Науменко, В.І. Колоска. У загальному вигляді визначення обдарованості формулюється „ як характеристика психологічних ресурсів суб’єкта, які виступають як психологічні механізми щодо діяльності творчого типу” [1.с5].

Суб’єктний підхід у розумінні явища обдарованості, на нашу думку, є цінним з позиції актуалізації ролі особистості. Це той приклад, коли обдарована особистість постає центральним об’єктом і суб’єктом власної обдарованості, автором власної організації, побудови суб’єктивного життєвого простору, розвитку та самовдосконалення. Недарма відома американська дослідниця Лета Холлінгуорт говорить про те, що творчість, здібність треба не виховувати, а *вивільняти*, тобто розкривати їх у власній особистості, індивідуальності [10].

Одним із важливих утворень в структурі обдарованої особистості, що відображає суб’єкт обдарованості як істоту фізичну, психічну, соціальну і духовну, тобто *цілісно*, є на наш погляд, Я–концепція. Саме Я–концепція може бути тим об’єднуючим елементом в структурі особистості, який допоможе узгодити аспекти особистісного і когнітивного, заломлення зовнішнього і внутрішнього життєвого простору та їх впливу на функціонування обдарованості.

Аналізуючи літературу з проблем дослідження Я-концепції, необхідно відмітити, що існує чимало понять, трактування яких є важливим і для розуміння обдарованості. Наведемо декілька прикладів.

Успішність в діяльності, як відомо, є основним критерієм обдарованості. Це поняття фігурує у багатьох визначеннях і концепціях обдарованості. В той же час у запропонованій У.Джемсом Я – концепції, самооцінка = успіху в діяльності/домагання.

У концепціях особистості гуманістичного напрямку (А.Маслоу, К.Роджерс) основною потребою людини є самоактуалізація, прагнення до самовдосконалення і самовираження. А.Маслоу представляє самоактуалізацію, як головне питання своєї теорії і формулює його таким чином: „люди, які самоактуалізуються, усі без винятку залученні до якоїсь справи...Вони віддані цій справі, вона є чимось дуже цінним для них – це свого роду покликання” [цит. по3.с.49]. У той же час відданість справі, пріоритет цієї справи в житті людини-одна з важливих характеристик обдарованої особистості [С.Л.Виготський, С.Л.Рубінштейн, Б.М.Теплов, Н.С.Леїтес та ін.]. Рівень домагань, високі можливості саморегуляції та самокорекції, самореалізація – все це є важливим компонентом у прояві та розвитку обдарованої особистості і водночас елементами Я – концепції.

За даними дослідників проблема розвитку Я- концепції обдарованої особистості є дуже важливою і практично не вивченою, тому потребує подальшої розробки [1, 10, 11].

Завданням нашого дослідження було вивчення впливу системи Я – концепція на прояв, розвиток та можливості реалізації обдарованості в музичній діяльності. В рамках даної статті ми репрезентуємо деякі дані щодо основних характеристик Я – концепції обдарованих музикантів.

Для дослідження були залучені студенти та викладачі музично-педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, а також викладачі Львівської державної музичної академії ім. М.В.Лисенка. Критеріями обдарованості досліджуваних стали реальні досягнення студентів в музичній діяльності (успішна участь у міжнародних, республіканських конкурсах і фестивалях, а також експертна оцінка викладачів для найбільш здібних та успішних та успішних у навчальній і концертній діяльності). Серед викладачів були обрані ті, що мають звання „Народний” або „Заслужений артист України”, „Заслужений діяч мистецтв”, ведуть активну та успішну концертну та педагогічну діяльність. Всього 65 чоловік віком від 16 до 75 років.

Методами дослідження були обрані: біографічний метод (інтерв’ю); методика „візитна картка”, твір-опис „Який я є”, „Яким я хочу бути”, проєктивна методика дослідження „Соціального Я” Б.Лонг, Р.Зіллер, Р.Хендерсон.

Досліджуваних музикантів ми розділили на три групи:

I група. Ті, які досягли реальних високих результатів в музичній діяльності і мають сталий, високий соціальний статус в професійному середовищі (викладачі РДГУ, Львівської музичної академії)

II група. Ті, які досягли реальних результатів в музичній діяльності (успішна участь в конкурсах, фестивалях, концертах), але ще не мають сталого статусу в професійному середовищі.

III група. Ті, які мають високі оцінки у навчанні та оцінюються педагогами, як дуже здібні, потенційно здатні до вищих досягнень.

Для опитування I групи застосовувалися: біографічний метод; тест 20 тверджень (М. Кахн, Т. МакПартленд) [13, с.257]; проективна методика виявлення „соціального-Я” (Б.Лонг, Р.Зіллер, Р.Хендерсон)[13, с.260].

Для опитування II, III груп: твір-опис „Який я є”, „Яким я хочу бути”; методика „візитна картка”[6, с.83]; проективна методика виявлення „соціального - Я”.

Аналіз отриманих даних по біографічному методу та опису „Який я є”, дозволяє констатувати:

1). Практично всі опитувальні емоційно позитивно ставляться до свого дитинства, сім’ї, батьків (навіть незважаючи на тяжкі соціально-економічні умови окремих опитуваних, дитинство яких співпало з воєнним (1941-45рр.) та повоєнними роками);

2).90% виділяють як головні для себе, спогади про перші контакти з музикою („любив слухати”, „подобалось грати”, „...танцювати”, „дуже, дуже любив вправляти на фортепіано, дуже”);

3).70% згадують як дуже близьку, важливу людину з дитинства таку, яка або любила музику, або сама була музикантом(мама, батько, тітка, брат, сусіди, вчителька);

4).55% відмічають, що грали „в музикантів” („вчила ляльок співати”, „вчила ляльку грати на фортепіано”, „на металофоні”, „піаніно”, „диригував всі пісні, музику яка звучала по радіо”, „грав, що пишу музику, записую ноти”), 45% - ті, що вибирали для гри інші заняття (театр, малювання, спостереження за природою);

5).75% згадують себе як дружніх, компанійських, товариських, веселих.

35% - мали одного, або зовсім не мали друзів.

6).Опитувані I групи згадують своє навчання (школа або музичне училище, консерваторія) тільки в зв’язку з музикою (улюблені твори, композитори, як грали друзі, найпам’ятніші концерти, власні виступи); з гордістю і любов’ю про педагогів.

7).Всі опитувані відмічають роль викладача, або декількох, під час навчання. (який зовнішньо вчив, як грав сам, як вчив).

37% - навіть в негативних моментах навчання вбачають позитивний результат („вигнав з уроку і правильно зробив”, „сказав, що з мене нічого не вийде, але я це пережив, бо борюся, займався”, „посадила мене на нудний репертуар, але я навчилася”)

8).I група 90% вважають себе успішними, везучими, легко вчилися, вимогливі до себе, цілеспрямованими, наполегливими.

9).I група 60% люблять, щоб їх слухали (як грають, співають), давали зауваження, поради.

II-III група 88% - не люблять, щоби їх слухали, категоричні щодо трактування музики, сприймають поради тільки педагога.

Тест 20 тверджень (М.Кахн, Т.Мс. Партленд)

1 група.

1. В першу п’ятірку тверджень попали:

- у чоловіків (професійна приналежність - 89 %, професійна ідентифікація – 62%, соціальний статус – 85 %, національність – 68 %.)

- у жінок (ідентифікація статі – 96 %, професійна приналежність – 83%, сімейні ролі – 85 %, національність – 64 %.)

2. В другу п’ятірку увійшли: сімейні ролі – 32%, стать – 74 %, національна ідентифікація – 65 % професійні ідентифікації – 27 %.

3. Пункти 11-20 – специфічні самооцінки, хобі. Необхідно відмітити почуття гумору при написанні деяких самооцінок („ товстенька, але гарненька”, „ протертий калач”, „ все ж таки поважний пан”, „веселий садівник”, „джазмен, іноді”, „білочка-активістка”).

Твір-опис „Яким я хочу бути”

2 – 3 групи

1. 85% опитуваних уявляють своє майбутнє в музичному мистецтві або педагогіці; 15% - у власному бізнесі, на керівних посадах.

2. Всі дівчата розмірковують про щасливе сімейне життя і дітей; 87 % поставили сімейний добробут на перше місце в житті.

3. 68% бачать себе як „взірець” для учнів та дітей, успішних, щасливих в роботі; 32% невпевнені в майбутньому працевлаштуванні.
4. 65% студентів вбачають залежність своєї кар’єри, життя від соціальних, політичних умов у державі.
5. 40% бачать своє майбутнє поряд з батьками, сім’єю, очікують підтримки близьких.
6. 85% уявляють себе як приємних, необхідних для людей (учнів, батьків, колег, оточуючих), розумних, кмітливих.
7. 93% хочуть виправити в майбутньому: характер, звички, відносини з оточуючими, близькими.

Завдання на виявлення „соціального – Я”

1. Самооцінка.

1 група: 93 % оцінили себе мах. як цінних і значимих; 7 % - вище середнього;

2 -3 групи:

44 % - як мах. цінних та значимих; 20% - середньо значимих; 26 % - нижче середнього.

2. Сила.

1 група: 96% - як переважаючі; 4 % - рівні.

2 група: 83 % - переважаючі; 15 % - рівні.

3 група: 67% - переважаючі; 33% - рівні.

3. Індивідуалізація.

1, 2 групи: 100 % - відмінність.

3 група: 97% - відмінність, 3 % - схожість.

4. Складність.

83 % - складний (8, 9, 10 ряд), 17 % - середньої складності (5, 6, 7 ряд).

Результати дослідження констатують у реципієнтів в цілому позитивну самооцінку, позитивну ідентифікацію в професії; високі показники сили, індивідуалізації, складності. При чому в 1 групі ці показники більш високі. Всі групи оцінили себе позитивно як оптимісти і ті, які хочуть змінити себе на краще.

Переважає більшість вважає роль вчителя, наставника дуже важливою в житті. Жінки більше професійних цінують сімейні відносини. Окремо треба відмітити почуття гумору та влучність характеристик в 1 групі досліджуваних.

Висновки

Важливим напрямком у вивченні музичної обдарованості стає актуалізація ролі і місця особистості, суб’єкта в структурі обдарованості, усвідомлення власних можливостей і перспектив розвитку. Я-концепція, як центральне поняття в структурі особистості, має певний вплив на розвиток обдарованості та розуміння її як одного цілого з особистістю. Спостерігається чітка залежність між високим рівнем успішності в музичній діяльності та позитивною самооцінкою, високими показниками сили, індивідуалізації та складності. Чим більше сформованою і позитивною є Я-концепція, тим краще вона корелює з високим рівнем здібностей та успішністю в музичній діяльності.

Література

1. Актуальні проблеми психології . Психологія обдарованості / за ред. Р.О.Пономарьової - Семенової.- К.:Vona mente, 2002. – Вун.1.-184с.
2. Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості / за ред. Р.О.Пономарьової - Семенової.- К.:Vona mente, 2002. – Вун.2.-208с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості.-К.: Центр навчальної літератури, 2003. -240с.
4. Науменко С.І. Основи вікової музичної психології. – К.: Центр творчості дітей та юнацтва, 1995. -102с.
5. Основи психології /За ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. -632с.
6. ТернопільськаВ.І. Психологія для старшокласників. –К.: ЦНЛ, 2004. -272с.
7. Бернс Р. Развитие Я – концепции и воспитание. –М.: Просвещение , 1986. -422с.
8. Бочкарев Л.Л. Исследование структуры музыкальности в современной психологии // Психологический журнал. -1986.-№4. –с.138-149.
9. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст./Сост. А.Г. Костюк. –К.: Муз. Украина, 1986. -126с.
10. Одаренные дети : пер. с англ./Общ. ред.Г.В. Бруменской, В.М.Слущкого. –М.:Прогресс, 1991. -376с.
11. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтес. –М.: Изд. центр ”Академия ”,1996. -416с.
12. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей.// Избранные труды : В 2 х Т., Т.1. –М.:Педагогика, 1985.-с.14-223.
13. Общая психодиагностика /Под. ред. А.А.Бодалева, В.В. Столина. М.: МГУ, 1987. -303с.

Резюме

Личность как активный субъект собственной психики, способна к самоактуализации и усовершенствованию своей одаренности. В статье освещена проблема взаимоотношения формирования Я -

концепції і одаренності личности в музикальній діяльності; в том числі вплив системи самооцінок на можливість самоосознання і більш повної реалізації всієї структури одаренності личности.

Summary

A Person as an active subject of self-psyche is able to self actualization and polish up its talent. In the article there is shown a problem of the mutual forming of Self-conception and talent of a person in musical work. Including the influence of a system of self estimation on the opportunity of self creation and full realization of all the structure of talent of the person.

УДК 316.4.0.66

Л.М. Смольська

ПОДВІЙНА ПРИРОДА ЩАСТЯ В ОСОБИСТІСНОМУ ВИМІРІ

Стаття стосується поняття та явища щастя. Це намагання розглянути його в структурі особистості, де самосвідомість є визначальною. Обговорюється амбівалентна природа явища, виокремлюються основні напрями розвитку щасливої особистості. Відповідно до цієї природи щастя ми можемо розвивати щасливу особистість в трьох напрямках – у навчанні та удосконаленні внутрішнього почуття безпеки, у навчанні та удосконаленні духовної любові, у навчанні та удосконаленні творчості як особистісного життєвого стилю. В статті також розглядаються умови розвитку щасливої особистості.

Ключові слова: щастя, особистісний життєвий стиль, щаслива особистість.

Постановка проблеми

Як наука психологія повинна описувати, пояснювати психологічні явища, розробляти практично-прикладні рекомендації в різних напрямках суспільного життя. Як наука гуманітарна вона насамперед покликана слугувати людині у здійсненні її заповітних мрій. Оскільки смисл життя, згідно відомої філософської концепції, - в ньому самому, - тоді життя має бути в кожному разі *особливим і якісним*.

Що є мірилом цієї особливості та якості? Очевидним ідеалом „якісного” життя є *щастя*. Воно - найбільш бажаний людський стан. Люди витрачають багато грошей, енергії, часу в його пошуках, але рідко досягають повного задоволення.

Є певний сенс у тому, щоб асоціювати щастя з *успіхом*. Найважливішим згідно цього критерію є прогресування в діяльності. Але ми маємо багато прикладів успішних у своїх бізнесових справах чоловіків і жінок, які здійснили свою мрію багатства і слави, але які все таки не почувуються щасливими.

Очевидним є те, що щастя означає деякий вид *задоволення*. Ось чому люди прагнуть наблизити, збільшити й продовжити події, які з ним асоціюються. Але чим більше і довше такі події тривають, тим менше задоволення відчувається. Щастя -- явище невлвиме і парадоксальне. І тому варте наукового вивчення.

Мета роботи – дослідження феномена щастя у прикладному аспекті.

В дослідженні розглядаються наступні **припущення**:

Розвинута особистість асоціює щастя з духовними потребами: в *безпеці, любові, творчості*.

Безпека досягається через спілкування з близькими, з вищою духовною інстанцією (Богом); через прийняття труднощів життя з усіма його неприємностями, розуміння їх смислу.

Любов розвивається від швидкоплинної пристрасті до глибокого стійкого почуття через емпатійні стосунки, відкриті до пізнання одне одного; через творчу зміну ролей; через розуміння циклічності фаз притягання-відштовхування.

Творчість - це почуттєво-прикладна дія в "потоківому" (відцентрованому) стані, при якому зникає відчуття суб'єктності. Для неї характерна пристрасна направленість та ігрова спонтанність (єдність протилежного).

Отже, щоб допомогти особистості бути щасливою доцільно розробити напрямки духовної корекції її смислотворення. Такими напрямками є: *моделювання безпеки, навчання любові, розвиток творчості як тотального життєвого принципу*.

Деякі науковці намагалися прояснити умови, що викликають і подовжують щастя.

Міхалій Чіксентміхалій, професор Чикагського університету, дослідив, що високий рівень задоволення життям може бути досягнутий переживанням потоківому стану. Він стверджує, що коли особистість виявляє вільну творчість без зовнішніх детермінант, вона щаслива. Вчений описав *стан щасливої творчості* як відчуття високої енергії, при якому зникають часові виміри. Він та його колеги виявили, що є рецепт досягнення потоківому стану. Це стосується діяльності, яка містить цікаві для людини задачі. Отже, *щастя -- в цікавості, в творчості*.

Джин А. Гамільтон, психіатр з Вашингтону, використовує метод по наблизенню пацієнтів до почуття щастя, активізуючи їхні щасливі дитячі спогади. Він вважає, що найяскравіші щасливі стани можуть бути перенесеними в доросле життя. Отже, *щастя - в ювенальній інтенсивності переживань*.

Дж.Фрідман, який теж присвятив свої дослідження щастю, знаючи, що щастя - це щось більше за короточасну емоцію; це стійке почуття, яке супроводжується тотальним задоволенням життям і глибоким спокоєм замість тривоги. Немає зв'язку між тотальним щастям та грошима, віком, релігією. Але він пов'язав шлюбний статус з щастям : одружені мають більше шансів бути щасливими надовго. Отже, *щастя - у внутрішньому спокої, яке підтримується почуттям любові*.

ЗМІСТ

Передмова	3
Булах І.С. Відповідальність як інтегративний компонент моральної самосвідомості підлітка	4
Воробійов А.М. Проблема самореалізації особистості як соціального явища в системі „суспільство-індивід”	9
Карпенко З.С. Аксіогенетичні етапи становлення Я-концепції	12
Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача	14
Носков В.И. Самосознание как детерминанта поведения личности	19
Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості	23
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості	26
Бігунова С.А. Культурологічно орієнтоване навчання як детермінанта розвитку самосвідомості особистості	30
Боровець О. Вплив колективістської та індивідуалістської спрямованості на самосвідомість підлітків	33
Бордюк В.М. Механізми самооцінки старшокласників у контексті процесу їх науково-дослідницької діяльності	36
Бреусенко-Кузнєцов О.А. Екзистенціальний аспект проблеми ціннісного виховання засуджених	38
Вронська В.М. Значення педагогічних інновацій для морального розвитку та самосвідомості учнів	42
Главінська О.Д. Детермінований вплив соціальних інститутів на формування самосвідомості молодшого школяра	43
Горбань Г.О. Структура формування професійної самосвідомості	46
Григорчук І.С. Волевиявлення як чинник морального становлення у світлі християнської духовної традиції	48
Дєдова Т.В. Часові детермінанти феномену сновидінь індивіда у циркадіанному періоді	51
Дружиніна І.А. Проблема становлення самосвідомості в процесі формування гармонійно розвинутої особистості студентів-психологів	54
Завацька Н.Є. Місце самосвідомості особистості в процесі соціально-психологічної адаптації	56
Залужна А.Є. Деструктивний вплив „масовізації” на моральну самосвідомість особистості (етнопсихологічний екскурс)	60
Іваник Г.С. Про деякі підходи до експериментального вивчення позитивного мислення старшокласників у парадигмі цілісності самосвідомості	64
Івашкевич Е.З. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості засобами літератури	68
Квашук О.В. Телебачення як чинник формування моральної свідомості школярів	72
Кіт Н.В. Виховання національної свідомості молодших школярів	75
Климчик Т.В. Формування моральних цінностей старшокласників в умовах дитячого хорового колективу	78
Клочек Л.В. Роль процесів ідентифікації і відособлення у формуванні самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці	81
Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості	83
Козерацька Н.М. Моральна самосвідомість та її показники у студентів-першокурсників технічного вузу	85
Комаровська В.Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору	87
Корчакова Н.В. Презентація образу Я в інтернет-комунікації як психологічна проблема	90
Косарева О.І. Вплив дитячо-батьківських взаємин на формування самосвідомості дошкільника	94

Красновський В.М. Архитектура самосознания в опыте социального пространства подростка	98
Красновський В.М. Розвиток толерантних взаємовідносин підлітків в умовах соціального відчуження	104
Крошка О.І. Проблема усвідомлення індивідуально-психологічних властивостей як умова самовизначення старшокласників.....	110
Кулагіна Л.М. Особливості діагностики готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору	113
Кулаков Р.С. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці	117
Литвин-Кіндратюк С.Д. Соціально-історичні контури соматичного самовизначення суб'єкта харчової активності	121
Мельник О.В. Психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	124
Михальчук Н.О. Смыслоутворення особистості як психологічна проблема	128
Михальчук Ю.О. Аналіз психологічного змісту поняття етнічної самосвідомості у сучасній науці ...	131
Моначин І.Л. Протистояння як фактор особистісного самостворення.....	135
Новотна М.А. Психологічні особливості самосвідомості підлітка в сучасному правовому полі	137
Одолінський В.Г. Проблемне поле майбутнього у свідомості старшокласників	140
Павелків В.Р. Ситуативний фактор агресивності у самосвідомості підлітка.....	145
Павелків О.М. Психологічні особливості та умови професійного самовизначення старшокласників у процесі вивчення курсу шкільної математики.....	148
Пальчевський С.С. Акмеологічні основи технологізації самовизначення особистості у процесі її підготовки до творчої професійної діяльності.....	152
Петренко В.В. Виховання національної самосвідомості особистості в процесі вивчення української народної пісні	156
Петренко О.Б. Проблема становлення гендерної самосвідомості особистості: теоретичний аспект ...	159
Потапчук Є.М. Збереження психічного здоров'я особистості як соціально-психологічна проблема ...	164
Прохоров Б.І. Творча уява як чинник саморозвитку дитини-дошкільника	164
Рашковська І.В. Образ ідеального „Я” в структурі моральної самосвідомості підлітка	168
Рудюк О.В. Ідентифікаційні структури особистості в контексті аналізу концепту самосвідомості	170
Сардига О.В. Індивідуальний підхід до учня у процесі виставлення оцінки	172
Севастьянович Н.М. Системний підхід до вивчення особистості	175
Сіранчук Н.М. Розвиток моральної самосвідомості у дітей та підлітків	178
Смалько М.Ф. Формування Я-концепції як важливий фактор самоусвідомлення обдарованої особистості.....	182
Смольська Л.М. Подвійна природа щастя в особистісному вимірі.....	186
Софіянчук З.С. Вплив статевих відмінностей на розвиток соціального інтелекту дошкільників	189
Співак Л.М., Романова О.В. Проблема співвідношення між поняттями „Я-концепція” та „Я-образ” особистості у психології	193
Ставицька О.Г. Паралінгвістичні засоби мовлення вчителя та усвідомлення моральних вимог вихованцями	198
Сторож О.В. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення і розвитку самосвідомості особистості	202
Суслова Н.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості.....	207
Тимощук Н.С. Формування самосвідомості старшокласників у процесі особистісно орієнтованого виховання	209
Ткач Т.В. Діалектика інтересів особистості і суспільства в системі безперервної освіти	212
Ткачук Т.Л. Особистісні новоутворення як умова лібералізації моральних цінностей підлітків.....	216
Уличний І.Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у теорії і практиці шкільної профорієнтації	219

Філоненко М.М. Екологічна самосвідомість як основа особистісного становлення.....	223
Шевчук О.А. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків	225
Шугай М.М. Психологічний аналіз генези національної самосвідомості особистості	232
Юрченко В.М. Духовна природа людської свідомості та підсвідомості	235
Яцюк Н.О. Формування моральної рефлексії молодших школярів у навчально-виховному процесі	237
Відомості про авторів	245

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

СЕРІЯ:

Психологія

*ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ*

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Суходольський В.І., Галабурда О.П.

Здано до набору 01.11.2004 р. Підписано до друку 3.11.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк

різографічний. ум друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 2,8,38. Замовлення №• 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний: гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного
університету 33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
тел. 26-48-83

0-59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненською державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. — 250 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20